

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΛΟΓΓΟΥ

Παρουσία και δράση στα κοινά της Νάουσας (τέλος 19^{ου}-αρχές 20^{ου} αι)

του Νίκου Σπάρτση

α. Στον θρησκευτικό τομέα

Στην Ιστορία της πόλεως Ναούσης, ο Ευστάθιος Στουγιαννάκης αναφέρει: «Μετά την καταστροφή του 1822 πέντε ερείπια ναών μόνο σώζονται, της Αγίας Τριάδας, του Αγίου Δημητρίου, της Αγίας Παρασκευής, των Ταξιαρχών και της Υπαπαντής. Ο Ναός της Υπαπαντής ανακαινίσθη κατά το έτος 1894 ανναλώμασι του Δ.Δ. Λόγγου επί της θέσεως ένθα υπήρχεν αρχαίος ναός, πάντως μεγαλύτερος και μεγαλοπρεπέστερος και παρά την υψηλήν και κρημνώδη όχθη της Αράπιτσας. Η σχετική κτητορική επιγραφή που είναι χαραγμένη σε μαρμάρινη πλάκα πάνω από τη βόρεια είσοδο λέει:

“Ο ΙΕΡΟΣ ΟΥΤΟΣ ΝΑΟΣ ΑΝΗΓΕΡΘΗ ΔΑΠΑΝΑΙΣ ΤΟΥ Κου Δ.Δ. ΛΟΓΓΟΥ ΚΑΙ ΑΦΙΕΡΟΥΤΑΙ ΣΥΝ ΤΩ ΠΕΡΙΒΟΛΩ ΑΥΤΟΥ ΤΗ ΦΙΛΟΠΤΩΧΩ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΙ ΕΤΕΙ 1894.»

Στο πίσω μέρος της εκκλησίας υπάρχει και το μνήμα του δωρητή.

Ο ναός συμπληρώνει εφέτος 114 χρόνια. Ένας αιώνας και. Στη διάρκεια των χρόνων αυτών τελείωσε η τουρκοκρατία (1912), διαδραματίστηκε ο Μακεδονικός Αγώνας, η απελευθέρωση της Μακεδονίας, η Μικρασιατική εκστρατεία και καταστροφή, η ανταλλαγή πληθυσμών, η προσφυγιά, ο Β' παγκόσμιος πόλεμος, η Γερμανική κατοχή, η Εθνική Αντίσταση, ο

εμφύλιος πόλεμος. Όλα τα γεγονότα αυτά πέρασαν από την Παπαντή και τους ανθρώπους της γειτονιάς. Πολλοί, που βρέθηκαν κοντά τους, ζήτησαν την προστασία τους. Δεν υπάρχει όμως σήμερα ο παραδεισένιος κήπος του Δημητρίου Λόγγου.

Ο Δημήτριος Λόγγος, σύμφωνα με τη μαρμάρινη επιγραφή, γεννήθηκε στις 12 Δεκεμβρίου 1832 και απεβίωσε στις 26 Δεκεμβρίου 1896 (64 ετών). Πίσω από το μαρμάρινο σταυρό του Δ. Λόγγου είναι ένας άλλος σταυρός πιο μεγάλος με επίγραμμα: «Χριστόδουλος Δ. Λόγγος γεννηθείς μεν το 1857 αποθανών δε το 1880 Φεβρουαρίου 29 Νάουσα». Ο Χριστόδουλος ήταν, όπως φαίνεται, γιος του Δημητρίου και πέθανε 23 ετών.

Στις αρχές 20^{ου} αιώνα ο Γαλάκης Λόγγος γίνεται γνωστός τόσο με τις οικονομικές όσο και με τις κοινωνικές και θρησκευτικές του

Ο Ναός της Υπαπαντής

δραστηριότητες. Κάνει δωρεές σε μοναστήρια και εκκλησίες, δωρίζει μέρος του κτήματός του στο Κεφαλοχώρι, στο **παρεκκλήσι της Αγίας Κυριακής**, μετά την πλημμύρα (ιδίως τότε που κατεστράφη όλο το ζωικό του κεφάλαιο), και από μικρό προσκυνητάρι το μετατρέπει στο γνωστό σήμερα μοναστήρι της Αγίας Κυριακής. Το μοναστήρι αυτό γίνεται τόπος προσκυνήματος σε όλο το Ρουμλούκι και την ευρύτερη περιοχή και κέντρο πανηγύρεως στα μέσα του καλοκαιριού. Ο γαμπρός του Γαλάκη Λόγγου, Νικολόπουλος, Αρχιτέκτονας έκανε εντελώς δωρεάν τη μελέτη κατασκευής του Αγίου Δημητρίου στο Κεφαλοχώρι.

Το κωδωνοστάσιο της Μεταμορφώσεως στη Νάουσα έγινε με δαπάνες Ναουσαίων της Αμερικής (αναφέρονται 16 ονόματα) το 1919. Την καινούργια καμπάνα χτύπησε στην Ανάσταση του 1919 ο Γαλάκης Λόγγος, ο οποίος αναδείχθηκε, στη δημοπρασία που έγινε, τελευταίος πλειοδότης με 30 λίρες. Η παλιά καμπάνα μεταφέρθηκε στον Άγιο Δημήτριο όπου βρίσκεται μέχρι σήμερα.

Η εκκλησία του Αγίου Θεοφάνους, δίπλα στο σχολείο «Γαλάκεια» κτίστηκε επί τουρκοκρατίας και φέρει το όνομα του πολιούχου μας. Έχει υπόγειο που σώζεται μέχρι σήμερα. Χρησιμοποιήθηκε για κρυψώνα ή πιθανώς και για κρυφό σχολειό. Για την ανακαίνιση της βοήθησε πολύ ο **Γρηγόριος (Γαλάκης) Λόγγος** καθώς και όλη η γειτονιά. Τη σημερινή μορφή πήρε την τελευταία τριακονταετία.

Δημήτριος Λόγγος

β. Στο βιομηχανικό τομέα

Ο Ευστάθιος Στουγιαννάκης, στην Ιστορία της πόλεως Ναούσης

μας λέει: «ο Άγγλος αντισυνταγματάρχης Baker εν τη "Turkey in Europe" (London 1887 σ. 407) κατά το χαρακτηρίζον την φυλήν του πρακτικόν πνεύμα, περιγράφει από βιομηχανικής απόψεως την πόλιν και παριστάνει ζωηρώς τα προσκόμματα άτινα συνάντησαν, οι ιδρυταί του πρώτου βαμβακοκλωστηρίου, Δ. Λόγγος και Γ. Κύρτισης, ούς μετά θαυμασμού αποκαλεί ήρωες».

Γρηγόριος (Γαλάκης) Λόγγος

Ο δε Ναουσαίος καθηγητής Κώστας Σπορέλας, συνεχίζοντας τις αφηγήσεις Baker γράφει στο περιοδικό Νιάουστα (τεύχος 4, 1978 σελ. 91-93): «τολμηροί Έλληνες έχουν ιδρύσει βαμβακοκλωστήριο που λειτουργεί με τη δύναμη του νερού. Χρησιμοποιούν μηχανές 20 ίππων που παράγουν πενήντα πέντε μπάλες βαμβακερής κλωστής τη μέρα. Η κάθε μία μπάλα ζυγίζει 9 3/4 λίμπρες (το 1876 που ήρθε ο Baker το εργοστάσιο είχε λίγους μήνες δραστηριότητας). Οι πιο πολλοί από τους εργάτες είναι ελληνόπουλα. Οι μηχανικοί είναι Έλληνες που καταρτίστηκαν στην Αθήνα και τους οποίους αντικατέστησαν Ναουσαίοι. Το συνολικό κόστος του εργοστασίου ανέρχεται σε 4.000 λίρες».

Ανάμεσα στα εμπόδια που συνάντησαν οι βιομηχανοί αυτοί οι Baker αναφέρει την παραμονή τους τουλάχιστον για τρεις μήνες στην Κωνσταντινούπολη, για την εξασφάλιση της άδειας λειτουργίας του εργοστασίου, ύστερα από σχετικό μαζίσσι, αλλιώς θα περίμενε κανείς για ακαθόριστο χρόνο. Μετά είναι η άρση των εμποδίων με καταβολή δυσβάσταχτου δασμού εισαγωγής των μηχανημάτων και η μεταφορά τους εκατό χιλιόμετρα μακριά από τη Θεσσαλονίκη (με βοϊδόκαρα προφανώς), χωρίς σωστό δρόμο και αμέτρητες κακοτοπιές. Είχαν να αντιμετωπίσουν

προλήψεις, δεισιδαιμονίες και πολλά άλλα προσκόμματα. Μία άλλη δυσκολία των βιομηχάνων ήταν η αναζήτηση εξειδικευμένου προσωπικού. Η εγκατάσταση των μηχανημάτων, όπως γράφει ο κ. Σπορέλας, έγινε με σχέδια του αυτοδίδακτου Ναουσαίου μηχανικού Χατζηχριστόδουλου Πετρίδη, που ήταν και λόγιος.

Οι ιδρυτές αυτοί είναι τρεις, όπως αναφέρει η εντοιχισμένη πλάκα στο κτίριο του εργοστασίου: ΒΑΜΒΑΚΟΚΛΩΣΤΗΡΙΟΝ ΛΟΓΓΟΥ, ΚΥΡΤΣΗ ΚΑΙ ΤΟΥΡΠΙΑΛΗ ΕΝ ΝΑΟΥΣΗ 1875.

Οι τρεις αυτοί, παλαιότερα, έκαναν εμπόριο σαγιακιών, με την τότε ελεύθερη Ελλάδα. Τα σαγιάκια ύφαιναν τα περισσότερα Ναουσαϊκά σπίτια τότε, στον αργαλειό, μεταξύ των οποίων, η γιαγιά και η μάνα μου, και τα πουλούσαν σ' αυτούς ή στους Λαναράδες αργότερα. Τότε το 90% των Ναουσαϊκών σπιτιών ήταν μικρές βιοτεχνίες υφαντών όχι μόνο μάλλινων, αλλά βαμβακερών και μεταξωτών. Όταν οι τρεις βιομήχανοι πήγαν στην ελεύθερη Ελλάδα, είδαν τις πρώτες κλωστικές μηχανές στον Πειραιά, ή τη Σύρα και συνέλαβαν την ιδέα να ιδρύσουν βαμβακοκλωστήριο,

αφού η Νάουσα είχε ανθούσα πατροπαράδοτη βιοτεχνία υφαντών.

Αρχές του 20^{ου} αιώνα έγινε επέκταση των εγκαταστάσεων και οι παλιές μετατράπηκαν σε αλευρόμυλο(ς). Από τον αλευρόμυλο αυτό πολλοί Ναουσαίοι δέχτηκαν δωρεάν αλεύρι. Μαζί με τους άλλους είκοσι αλευρόμυλους της Νάουσας έθρεψαν τον Ελληνικό Στρατό για να δώσει τη νικηφόρα μάχη των Γιαννιτσών (19-20 Οκτωβρίου 1912) και να φτάσει στη Σαλονίκη στις 26/10/12. Το 1933 το εργοστάσιο νοικιάστηκε στην εταιρία Λαναρά Κύρτση και δούλευε φασόν σε νήματα κάμποτ με τους 40 αργαλειούς. Τα τελευταία όμως χρόνια αντιμετώπιζε προβλήματα λειτουργίας από συναγωνισμό και κακή διαχείριση. Ήταν το πρώτο κτίριο της Νάουσας που ηλεκτροδοτήθηκε από δική του γεννήτρια στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Εμείς στο σπίτι μας πήρανε ρεύμα από την ηλεκτρική εταιρία Ναούσης το 1927. Το βαμβακοκλωστήριο αυτό λειτούργησε 60 χρόνια μέχρι το 1936, όταν κάηκε από τυχαία πυρκαγιά. Θυμάμαι ότι σα μαθητές του Πρακτικού Λυκείου τότε πήγαμε στο Κιόσκι και οι φλόγες, που ήταν τεράστιες και έβγαιναν κυρίως από το κεντρικό

κτίριο, μας έκαιγαν μέχρι εκεί.

Ο Αρχιτέκτων Αλέξανδρος Οικονόμου σημειώνει: «Το 1874-75 αποτελεί μια αποφασιστική χρονιά για την μεταγενέστερη ανάπτυξη της οικονομίας της Νάουσας. Για πρώτη φορά χρησιμοποιούνται τα νερά της Αράπιτσας ως κινητήρια δύναμη για μια μείζονα βιομηχανία επεξεργασίας βαμβακιού και αργότερα μαλλιού με μηχανές ευρωπαϊκής κατασκευής».

Από ένα άγνωστο (μέχρι τότε) κείμενο του Ε. Στουγιαννάκη για τη Νάουσα (Α. Οικονόμου περιοδικό ΝΙΑΟΥΣΤΑ τεύχος 18 του 1982 σελ. 7) πληροφορούμαστε ότι «Μέχρι το 1875 τα ύδατα της Αράπιτσας εχρησίμευον μόνον προς άρδευση και λειτουργία υδρομυλων και υδροκοπάνων. Από του έτους εκείνου ήρξατο η εκμετάλλευσις δια βιομηχανίαν. Η ώθησις αυτή προήλθεν εκ του Πειραιώς. Εισηγηταί δε υπήρξαν ο Δ. Λόγγος και ο Γ. Κύρτσης. Το βαμβακοκλωστήριο Λόγγου, Κύρτση και Τουρπάλη ιδρύθη το 1875 υπό ομογενών Ναουσαίων κεφαλαιούχων. Η κινητήριος δύναμις 270 περίπου ίππων παρέχεται δι' υδροκοχλίου (tourbine) εισαγωγής από Αυστριαν Ganz et Co και τα κλωστικά μηχανήματα εξ Αγγλίας. Έχει 7000 ατράκτους, ως έγγιστα, καταναλισκούντων ετησίως 400.090 οκάδας βάμβακος. Απασχολεί 200 περίπου εργάτιδας και 70 εργάτες. Παράγει ετησίως 90-100.000 πακέτων νήματος απαλού και εκλωσμένου αριθμού 4-24, αξίας 50.000 λιρών. Το εργοστάσιον τούτο εχρησίμευσεν ως βιομηχανική Ακαδημία. Εμόρφωσε πλήθος μηχανικών και ειδικών εργατών. Προσωπικόν χρησιμοποιηθέν ως τα βραδύτερον ιδρυθέντα βαμβακοκλωστήρια Ναούσης και άλλων πόλεων. Νυν δε μέτοχοι είναι εν τούτω, οι δύο των ιδρυτών και οι υιοί Δ. Λόγγου και Κ. Λόγγου.

Στο ίδιο άρθρο του Αλέξ. Οικονόμου αναφέρεται ότι «...ο μεγαλύτερος των υδρομυλων (της Ναούσης), ο της εταιρίας Λόγγου, Κύρτση και Τουρπάλη, συστήματος A. Millot, λειτουργών δι' ιδιαίτερου καταρράκτου δυνάμεως 100 ίππων και απασχολών 15 εργάτες, κατεργάζεται σίτον αξίας 10-15.000 λιρών. Τα άλευρα καταναλίσκονται επιτοπίως και πολλαχού της Μακεδονίας. Υπάρχουσι και δύο υδροπρίονες των αδελφών Κ. Τσίτση και του Γ. Λόγγου, κατεργαζό-

μενοι παντοία ζυλεία».

Ο Δ. Μπάιτσης στο περιοδικό "Νιάουστα" αναφέρει: «Σωστά οργανωμένη βιομηχανία της Νάουσας ξεκίνησε το 1874. συνάντησε όμως αρκετές δυσκολίες. Υπήρχε τελωνειακός δασμός 8% που αυξήθηκε το 1908 σε 15%. Υπήρξε όμως ατέλεια των πρώτων υλών και εισαγωγών μηχανμάτων

Δύο λόγοι βοήθησαν την ανάπτυξη της βιομηχανίας: α) ο λευκός άνθραξ και β) το εξευτελιστικό μεροκάματο που στις εργάτριες για 12-14 (ώρες εργασίας ήταν 1-3 γρόσια (20-60 λεπτά της δραχμής) και στους εργάτες 2-10 γρόσια (0,5-2 δρχ.).

Το πρώτο νηματοουργείο στη Μακεδονία ήταν του ΛΟΓΓΟΥ - ΚΥΡΤΣΗ - ΤΟΥΡΠΑΛΗ το 1874. Είχε 1000 αδράχτια με ανώτατο όριο παραγωγής 65.000 κιλών νήματος ετησίως. Το 1902 ανακαινίστηκε και έφυγε ο Κύρτσης από μέτοχος. Μετά σιγά σιγά απέκτησε 6500 αδράχτια και παραγωγή 400-450.000 κιλών νήματος ετησίως. Σταμάτησε το 1936 όταν κήκε ολόκληρο. Σήμερα όλος ο χώρος αγοράστηκε και ανήκει στο Δήμο Νάουσας.»

Ετικέτα των προϊόντων του εργοστασίου Λόγγου-Τουρπάλη

Το 1895 ιδρύθηκε το πρώτο εργοστάσιο στην Έδεσσα από το Ναουσαίο Γρηγόριο Τσίτση με συμμετοχή των αδελφών Κ. Κόκκινου, Γ. Κύρτση, Νικ. Πλατσούκα, Πέτρου Σεφερτζή και Γρηγορίου Λόγγου. Το υφαντουργείο αυτό παρήγαγε 200 μέτρα χονδρό βαμβακερό ύφασμα τη ημέρα και χρησιμοποιούσε 550 τόνους νήματα το χρόνο. Τα εργοστάσιο αυτό ήταν το μεγαλύτερο της Ανατολής. Το 1912 συνενώθηκε με το νηματουργείο Λόγγου - Τουρπάλη της Νάουσας με σχηματισμό της εταιρίας Γρηγορίου Τσίτση και Σία - Λόγγου- Τουρπάλη, που ήταν κολοσσός για τα δεδομένα της εποχής. Η παραγωγή των δύο εργοστασίων υπερέβαινε το μισό της παραγωγής όλων των άλλων νηματουργειών Βέροιας, Νάουσας και Έδεσσας με 350-500 εργάτες και την περίοδο ακμής (στο μεσοπόλεμο) 700 εργάτες».

γ. Στον γεωργοκτηνοτροφικό τομέα

Από την 3μηνη εφημερίδα ΚΕΦΑΛΟΧΩΡΙ-ΝΑ ΝΕΑ (Αρ. φύλλου 17 Μάρτιος 1996) διαβάζουμε έρευνα του Γεωργίου Ντελιόπουλου: «Στα μέσα του περασμένου αιώνα (1850) στο χωριό Ποζιαρίτες, σημερινό Κεφαλοχώρι, ο εκ Βέροιας Ιωάννης Μαλακούσης αγοράζει κτήματα, με τα οποία προικίζει την πρώτη εκ των τριών θυγατέρων του, σύζυγο του Γρηγορίου Λόγγου. Κτήματα για το γαμπρό του αγοράζει και στο Λουτρό, περιοχή Αγίας Κυριακής, και στο Μέλοβο και Άδενδρο. Το χωριό Κεφαλοχώρι γίνεται για το Γρηγόριο (Γαλάκη) Λόγγο ο αγαπημένος του τόπος, μετά τη γενέτειρα του Νάουσα. Η οικογένεια χάραξε μια πορεία 100 χρόνων σε οικονομικό αλλά και σε κοινωνικό πεδίο με την ενασχόληση στα χωράφια Κεφαλοχωρίου που ήταν 2000 στρέμματα περίπου (μαζί με όλα τα άλλα)».

Ο Γαλάκης Λόγγος είχε ως επιστάτη των κτημάτων του για 30 χρόνια το Ναουσαίο Αντώνη Στόϊο, άνθρωπο της απόλυτης εμπιστοσύνης του, που δεν τον πρόδωσε μέχρι το τέλος. Στη Νάουσα νοικιάζει τα κασταναριά του Κανέλλη με χοιροβοσκό για το κοπάδι γουρουνιών που είχε να τρέφονται με κάστανα, στο Άδενδρο οργανώνει μεγάλο τσελιγκάτο, με 3000 πρόβατα. Στο χωριό Μέλοβο καλλιεργεί τα κτήμα-

τα με σιτάρι, καλαμπόκι, βαμβάκι κλπ. και στο Κεφαλοχώρι αρχίζει τις πρώτες επενδύσεις με υποδομή. Βγάζει την πρώτη βρύση με αρτεσιανό νερό. Αυτό απαλλάσσει όλους τους κεφαλοχωρινούς από τη μεταφορά νερού από τον Αλιάκμονα με βοϊδόκαρα σε βαρέλια. Πυκνώνει τις επισκέψεις του στο χωριό με τον σωματοφύλακα του «Μπανάκα». Το παϊτόνι του έχει τέσσερα και μετά δύο μαύρα άλογα ράτσας, ήταν αγορασμένο από το βασίλειο της Σερβίας. Σαν οδηγό είχε τον Ναουσαίο Μητιό Μάραντη.

Στο κέντρο του χωριού Κεφαλοχώρι χτίζει το 1870 δύο κονάκια. Υπάρχουν στάβλοι με άλογα, γελάδια, βουβάλια, χοιρομητέρες, υπάρχουν αχυρώνες, πολλοί κοτσιαροί (κουσιάρες) στενόμακροι χώροι 1-1,20 μ. πλάτους και ύψους 2,5-3 μ., πλεχτοί με βέργες ιτιάς, που είναι χώροι ξήρανσης και αποθήκευσης καλαμποκιού σε ρόκες. Δουλεύουν εργάτες γης αρκετοί, στα τσαπίσματα, το θέρισμα, τη συγκομιδή κτλ. κυρατζήδες για τις μεταφορές των δημητριακών, αλεύρων, μπιστανιών στις αγορές της Θεσ/νίκης και αλλού. Υπάρχουν χοιροβοσκοί, αγελαδάρηδες, τσοπάνοι. Για την αξιοποίηση του γάλακτος των 3000 προβάτων, οργανώνει τυροκομείο (μπαστιό) με τυροκόμους και βγάζει κασέρι, κεφαλοτύρι και μπάτσιο αρίστης ποιότητας.

Οι εξελίξεις στο κεφαλοχώρι έρχονται ραγδαίες, κτίζεται ένας σύγχρονος αλευρόμυλος με μηχανή βαρέως τύπου RUSTON. Οι μυλόπετρες δουλεύουν συνεχώς. Τις γιορτές μοίραζε αλεύρι σε φτωχές οικογένειες και στο Κεφαλοχώρι και στη Νάουσα που το έφερναν με κάρα. Πρώτος μυλωνάς είναι ο Κυριακόπουλος και ακολουθούν ο Ναουσαίος Νάκης Μήτσας και ο γιος του Σταύρος Μήτσας. Πρωτοπόρος και στην καλλιέργεια γης αγοράζει από τους πρώτους στην Ελλάδα τρακτέρ LANZ και KLAYTON με συρόμενα υνιά, άροτρα, δισκάρωτρα και σιδερένιες σβάρνες. Στις αρχές του 1925 φέρνει ιππήλατες θεριστικές μηχανές και στη συνέχεια συρόμενες με τρακτέρ. Αγοράζει πατόζα (1928-29) αλωνιστική. Έτσι το Κεφαλοχώρι γίνεται πρωτοπόρο στην εκμηχάνιση της γεωργίας. Μία ηλεκτρογεννήτρια, όταν το ηλεκτρικό ρεύμα δεν υπήρχε, ούτε σε πόλεις, φωτίζει τα κο-

νάκια, τους στάβλους, τον αυλόγυρο, το οίκημα των μυλωνάδων, σε αντίθεση με τις γκαζόλαμπες των γύρω σπιτιών.

Τα παιδιά του Γαλάκη Λόγγου, σπουδάζουν στο εξωτερικό ο Δημήτρης (Μήτσος), στην Ελβετία οικονομικά και πολιτικές επιστήμες και σε κάποιο καιρό κατεβαίνει υποψήφιος βουλευτής. Τελικά έφυγε πάλι για την Ελβετία όπου και πέθανε. Ο άλλος γιος, ο **Θωμάς Λόγγος** σπουδάζει στη Βιέννη χημικός και κάνει μετεκπαίδευση στο Βερολίνο σαν χημικός μηχανικός. Ουσιαστικά αυτός είναι ο διάδοχος του κτήματος στο Κεφαλοχώρι, οι δε αδερφές τους παντρεύονται η πρώτη τον αρχιτέκτονα Νικόπουλο, η δεύτερη τον καπνέμπορο Σακά και η τρίτη τον βιομήχανο Γεωργιάδη, που είχε τη μύρα FIX. Ο Θωμάς παντρεύεται τη Μαρία Τσίτση (Μίκα), κόρη του εργοστασιάρχη της Έδεσσας. Όταν ο Θωμάς επέστρεψε από την Ευρώπη ανέλαβε την επίβλεψη όλων των επιχειρήσεων μετά το 1936.

Γίνεται όμως η μεγάλη πλημμύρα (1936 & 1937) που πνίγει όλο το ζωικό κεφάλαιο και τις καλλιέργειες Πεθαίνει και η κόρη του Γαλάκη Λόγγου η Σούλα στη Θεσσαλονίκη. Μετά τις συμφορές αυτές ο Γαλάκης πηγαίνει στο χειρότερο νοσοκομείο άρρωστος και πεθαίνει πιθανώς το 1937 ως γεωργός.

Το 1936, μετά το κάψιμο του εργοστασίου Λόγγου-Τουρπάλη, ο Θωμάς φεύγει στις Κάνες, όπου συναναστρέφεται Άραβες Σεΐχηδες. Το όνομα του γίνεται από τα πρώτα οικονομικά ονόματα στην Ευρώπη. Ανοίγει επιχειρήσεις στις Κάνες, το Μόντε Κάρλο, Μόναχο, Ντυσελντόρφ, Νυρεμβέργη, Λοζάνη και στην Ισπανία. Γνωρίζοντας την οικονομική επιφάνεια του οι Γερμανοί μετά τον πόλεμο του προτείνουν να μπει στην ανόρθωση της οικονομίας τους.

Στην Ελλάδα, μαζί με τον κουνιάδο του Γρηγόρη Τσίτση, απασχολεί 1000 περίπου εργατοτεχνίτες στα δύο εργοστάσια Έδεσσας και Θεσσαλονίκης. Τροφοδοτούν με υφάσματα το Στρατό Ξηράς, Ναυτικού και Αεροπορίας.

Τον καιρό της κατοχής το κτήμα ήταν τόπος προσκυνήματος όλων των πεινασμένων και με-

τατρέπεται σε φιλανθρωπικό ίδρυμα καθώς ο ίδιος ο Θωμάς Λόγγος, εκ πεποιθήσεως ήταν δημοκράτης. Η γερμανική κατοχή βρίσκει το κτήμα Λόγγου πλήρως συγκροτημένο, τη διαχείριση του οποίου είχε ο Σίμος Καραγιώργης συνταξιούχος τραπεζιτικός που είχε διατελέσει ιδιαίτερος γραμματέας του Πάγκαλου.

Αμέσως μετά τον πόλεμο του 1940 λειτουργεί και σουσαμόμυλος με μηχανικό τον Αριστείδη Σιουραντάνη, ο οποίος πριν δούλευε στην εταιρία Φαουντέισον, που έκανε τα αντιπλημμυρικά έργα το 1936 ανοίγοντας τη μεγάλη διώρυγα 66 και το Λουδία.

Ύστερα όμως αρχίζει η κατάρρευση. Στο πολυτελές γραφείο του στη Βασιλέως Ηρακλείου Θεσ/νίκης αγωνίζεται να περισώσει την αυτοκρατορία. Παλιά μηχανήματα, ανταγωνισμός, συσσώρευση χρεών, κατασχέσεις, κάμπτουν την εταιρία Λόγου, Τσίτση και Σία

Μετά διορίζει σαν διευθυντή στα χτήματα Κεφαλοχωρίου τον Γιώργο Ντελιόπουλο (που έκανε και την έρευνα) και σχολάει τους Σίμο και Σταύρο Μήτσαλα. Το χτήμα ύστερα από μία περίοδο έξαρσης, με ιπποφορβείο, σποροπαραγωγή τριφυλλόσπορου, αλευρόμυλο, χήνες, γαλοπούλες κτλ. αρχίζει να πέφτει.

Ο Θωμάς Λόγγος εγκαθίσταται στο Κεφαλοχώρι, τον κυνηγούν τα χρέη και από εδώ επισκέπτεται τη Θεσσαλονίκη. Συνεργάτες στενοί αποδείχτηκαν απατεώνες.

Ο Θωμάς ζητάει πάντα από την κυβέρνηση (δεκαετία 1950-60) χρηματοδότηση στα εργοστάσια της Νάουσας - Έδεσσας - Θεσ/νίκης για εκσυγχρονισμό, χωρίς αποτέλεσμα. Έτσι τα εργοστάσια Λόγγου-Τσίτση κλείνουν. Χιλιάδες εργάτες μένουν στο δρόμο. Γίνονται καταλήψεις, απεργίες, διαδηλώσεις, κατασχέσεις σε κτίρια, μηχανήματα, περιουσιακά στοιχεία.

Την ηλεκτρική εταιρία Νάουσας, στην οποία επίσης ήταν μέτοχος ο Λόγγος, την παίρνει το δημόσιο, η ΔΕΗ. Κατάσχονται τα χωράφια στην Αγία Κυριακή, το Άδενδρο. Το μόνο που μένει από τα χωράφια στο Κεφαλοχώρι και Άδενδρο είναι ένα άγονο χωράφι (καπούρα), στο Μέλοβο.

Ο Θωμάς στο κονάκι του Κεφαλοχωρίου περνάει, ένα γολγοθά, κλείνοντας μια ιστορία αίγλης 100 ετών (1850-1950). Τελικά γίνεται υπάλληλος στην εταιρία ζάχαρης στη Λάρισα ως χημικός μηχανικός. Από το Κεφαλοχώρι έφυγε πικραμένος. Στήριξε τον τόπο, πάλεψε ως το τέλος, χωρίς να κακολογήσει κανέναν.

Κι ο Κωνσταντούλης έλεγε σε ένα στίχο:

«Ο Λόγγος ο βαθύπλουτος δεν θεωρεί παράδες δι' αγάπην της πατρίδας του εξόδευσε χιλιάδες.»

Ο Θωμάς ο Λόγγος άφησε δύο παιδιά τον Γρηγόρη και την Ευδοξία. Σήμερα τίποτα δεν υπάρχει στο Κεφαλοχώρι. Οι Ποζιαρίτες είχαν καταστεί Κεφαλοχώρι κατά μία εκδοχή λόγω της δραστηριότητας της οικογένειας Λόγγου.

δ. Εκπαίδευση, διοίκηση, κοινωνικός και εθνικός τομέας

Στην πρώτη έκδοση της ιστορίας της πόλεως Ναούσης του Ευσταθίου Στουγιαννάκη Δρος Φιλοσοφίας στη σελίδα 6 διαβάζουμε: «εις τους αξιότιμους και φιλόμους Ναουσαίους ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ Δ. ΛΟΓΓΟΥ και ΑΔΕΛΦΟΥΣ ΧΑΤΖΗΔΗΜΟΥΛΑ αφιερούται το παρόν βιβλίον δι' όσην μέριμναν και δαπάνην κατέβαλον προς εκτύπωσιν αυτού.

ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗΣ»

Στον πρόλογο της Α' εκδόσεως σελ. 14 αναφέρεται: «είχε συμπληρωθεί η διόρθωση του έργου ότε εν Βεροία είχε ανακαλυφθεί σιδηρούν κιβώτιον περιέχον υπέρ τετρακοσίους κώδικας με πλείστα έγγραφα πολυτιμότητα από ιστορικήν άποψιν, ολόκληρον το αρχείον του ιεροδικείου Βέροιας. Τινά των εγγράφων ανεφέροντο και εις την Νάουσαν.

Το συμβούλιον της τότε επί του εξωραϊσμού της πόλεως Ναούσης εταιρίας, ου προήδρευεν ο εν παντί καλόν πρόθυμος κ. Γρ. Λόγγος, εξήτησεν αντί αμοιβής παρά του διευθυντού του μεταφραστικού γραφείου Βέροιας Σωκρ. Ανα-

γνωστίδου να μεταφράσει τα σχετικά με την Νάουσαν έγγραφα. Ο κ. Αναγνωστίδης κάτοχος τέλειος των δύο γλωσσών παρεχώρησε μεταφρασμένα τα δοκουμένα ταύτα, συνοδεύσας αυτά με ικανάς διασαφητικούς και αξιόλογους σημειώσεις ιστορικής.

Ούτω κατά τα επίσημα αυτά κείμενα Χάρις εις την γενναιοδωρίαν του προρηθέντος συμβουλίου της επί του εξωραϊσμού της πόλεως εταιρίας Παραδίδεται επ' αισίσις εις το φως της δημοσιότητας και το φιλαναγνωστικόν κοινόν.»

Σχετικά με τους δημάρχους της Νάουσας 1868-1912

Στα 1867 για πρώτη φορά εφαρμόζεται το «Χάτι Χουμαγιούν» στη Νάουσα και πρώτος δήμαρχος εκλέγεται μετά από εκλογές ο Γεώργιος Λαπαβίτσας 1868-1881. Μετά έχασε την εκλογή από τον Κώστα Αντωνάκη Περδικάρη 1881-1885. Τον Περδικάρη διαδέχεται, 3^{ος} δήμαρχος στη Νάουσα, ο Δημήτριος Λόγγος μέχρι το 1889 (1885-1889), μετά από αυτόν ο Γεώργιος Τσιάρας ή Μούρτζιος 1889-1894 και μετά ο Χ' Κων/νος Μαλούσης ή Χ' Ντόμνας 1894-1916, 5^{ος} δήμαρχος.

Από το έτος 1915 εκλέγονται για πρώτη φορά Ναουσαίοι βουλευτές στο ελληνικό κοινοβούλιο εκπροσωπώντας το νομό Θεσσαλονίκης στον οποίο υπαγόταν τότε η Νάουσα, ο Ιωάννης Λόγγος (3^{ος} γιος του Κων/νου Λόγγου), από τις 6-12-1915 μέχρι 30-6-1917 και ο Ιωάννης Πλατσούκας από 6-12-1923 μέχρι 30-12-1925.

Εκπαιδευτικοί έφοροι 1860-1870 επί Μητροπολίτου Σωφρονίου εκλέγονται στις 6 Φεβρουαρίου 1864 οι Μιχαήλ Γεωργιάδης, Δημήτριος Λόγγος και Γιάννος Στανίσης. Η εκλογή έγινε από τη γενική συνέλευση Προκρίτων Ναούσης με θητεία διετή. Ακολούθως αποφασίστηκε να διενεργηθεί έρανος από 53 φιλόμους συνδρομητές. Μεταξύ αυτών ο Δημήτριος Λόγγος προσφέρει 400 γρόσια. Τον ισολογισμό της 31 Οκτωβρίου 1964 υπογράφουν μεταξύ 8 δημογερόντων και ο Δημήτριος ΛΟΓΓΟΥ.

Οι εργασίες για την ανέγερση της ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ αρχίζουν με τη θεμελίωση 29 Απριλίου 1864 ημέρα Παρασκευή της Ζωοδόχου Πηγής επί παρουσία του Α.Π. του Μητροπολίτου Σωφρονίου. Ο έφορος Μήτσος (Δημήτριος) Λόγγος δαπανά «...δια σφήνας, δι ημερομίσθια κοπής πετρών, δια κρασί εις τους πετράδες κτλ. 235,10 γρόσια, ο Γιάννος Στανίση 382 γρόσια και ο τρίτος των εφόρων Μιχαήλ Γεωργιάδης 837,20 γρόσια.»

Στη διάρκεια της νέας θητείας της εφορείας 1864-1866 παραιτείται ο Μιχαήλ Γεωργιάδης και τη θέση του παίρνει ο Χ. Χ. Πετρίδης. Έφοροι κατά την τριετία 1869-1871 είναι οι: Μανουήλ Α. Μπελάς, Δημ. Λόγγου και Κ. Κόκκινος που κάνουν και τον απολογισμό της τριετίας ο οποίος θεωρείται άσπογος και υπογράφεται από τη νέα εφορεία κατά διαταγή των πολιτών την 1^η Ιανουαρίου 1872.

Η ΙΑ' πράξη της κοινότητας με ημερομηνία 6-8-76 σηματοδοτεί ένα νέο ξεκίνημα. Αποφασίζονται: φορολογία υπέρ των σχολείων, είσπραξη παρά των ιερών εκκλησιών κτλ. Η απόφαση έχει μέτρα πιεστικά. Για τη λειτουργία του νέου κανονισμού εκλέγεται δωδεκαμελής επιτροπή την οποία αποτελούν οι Δ. Γ. ΜΠΟΪΟΥ, Δ. Δ. ΛΟΓΓΟΥ ακολουθούν άλλα δέκα ονόματα.

Με το ξεκίνημα της 10ετίας του 1880 έχουμε τη δυνατότητα να κάνουμε τρεις διαπιστώσεις:

1. Τα οικονομικά της εκκλησίας πάνε κατά κρημνού
2. Τα οικονομικά των σχολείων βρίσκονται σε οικτρή κατάσταση
3. Κυρίαρχη οικονομική προσωπικότητα στη Νάουσα είναι πλέον ο Δ. Λόγγος.

Στις 30/6/1880 συνέρχονται σε γενική συνέλευση οι πολίτες της Νάουσας με θέμα η κρίση στα οικονομικά της κοινότητας. Ψηφίζεται κανονισμός την 6^η Ιουλίου 1880. Μετά την ψήφιση του κανονισμού προέβη εις την εκλογή Γενικής Επιτροπής. Κατά πρότασιν Δ. Λόγγου και απόφασιν της Γεν. Συνελεύσεως εξελέγησαν οι Αναστ. Ζ. Γουργουλιάτος, Γ. Α. Κύρτση και Κων/

νος, Θ. Παπαμελετίου κ.λ.π.

Πράγματι υπάρχει μαρτυρία περί χρέους των σχολών ύψους 70 οθωμανικών λιρών. «...Τότε αναστάς ο κύριος Δ. Λόγγος εν τω ονόματι των συνεταίρων του Γ. Κύρτση και Ιωάννου Τουρπάλη ανήγγειλεν εις την Γενικήν Συνέλευσιν ότι το νηματοργεῖον αὐτῶν θέλει προσφέρει εις τα σχολεία κατ' ἔτος 30 Οθωμανικὰς λίρας, ο Γ. Λαπαβίτσας προσέφερεν εφ' ἅπαξ». Αυτά συμβαίνουν στις 6/7/1880 και υπογράφονται από 96 Ναουσαίους. Από τους υπογράφοντες ξεχωρίζεται η υπογραφή Δ. Λόγγου γιατί υπογράφει με την επιφύλαξιν «*δια των τριάκοντα λιρών*».

Όταν αργότερα θα επικρατήσει το «πούπουλο», με απόφαση της Κοινότητας, που θα υπογράψει ο Κων/νος Μαλούσης «*απαιτείται από τους συνεταίρους του νηματοργεῖου απόδοση οφειλῆς στην Κοινότητα 30 λιρών ετησίως για 30 χρόνια ἤτοι 900 λίρες!*»

Ο Δ. Λόγγος επλήρωσε την οφειλή πολύ νωρίς κατά το δικό του τρόπο λέει ο Μανόλης Βαλσαμίδης.

Το 1880-1885 ο πληθυσμός της Νάουσας αυξάνεται και η παιδεία παραμένει πρώτη προτεραιότητα. Δημιουργείται κατάλογος των πολιτών από τέσσερις γεν. συνελεύσεις μιας αποφάσεως γονέων και τεσσάρων αποφάσεων της Διαρκούς Γενικής Επιτροπής Παιδείας και Εκκλησιών με υπογραφές 212 πολιτών. Στις 29 Αυγούστου 1882 λειτουργεί γενική εφορεία μετά από γενική συνέλευση όπου επικρατούν οι Δημήτριος Δ. Λόγγος, Γεώργιος Γουργουλιάτος, Κώστας Τζήτζιος κτλ.

Στα μέσα του 1885 τον Ιούλιο μήνα η γενική συνέλευση των πολιτών κάνει δεκτή την πρόταση Δ. Λόγγου να επιβληθούν δίδακτρα στους γονείς των παιδιών που φοιτούν στα σχολεία και να καταργηθούν οι φόροι. Η επιτροπή διαίρεσε τους πολίτες τους στέλλοντας τα τέκνα των εις τα σχολεία εις τέσσερις τάξεις ως εξής:

Η πρώτη τάξη συμπεριλάμβανε τέσσερις μόνο πολίτες τους: Δημήτριο Λόγγο, Γεώργιο Κύρτση, αδελφούς Τουρπάλη και Χ' Δημήτριο Χ. Αντωνίου. Οι τρεις πρώτοι πληρώνουν 13 λίρες ο καθένας το χρόνο και ο τέταρτος 10. Ακολουθεί 2^η

τάξη, Τρίτη, τέταρτη με πιο μικρά ποσά.

Στις 29/8/1890 με ΙΔ' πράξη της Γενικής Συνελεύσεως της ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητας Ναούσης αποφασίζεται εθελούσια εισφορά εκάστου των πολιτών με υπογραφή ιδιοχείρως. Ο Λόγγος Δημήτριος 8 λίρες, αδελφοί Τουρπάλη 8 κτλ.

Την 13 Σεπτεμβρίου 1892 ψηφίζεται ο κανονισμός της ορθοδόξου ελληνικής κοινότητας Ναούσης παρουσία του Μητροπολίτου Κοσμά, με πρώτη υπογραφή του Δημητρίου Λόγγου, επομένων άλλων 38 υπογραφών.

Ο ισολογισμός σχολείων Νάουσας της 3^{ης} Ιουλίου 1902 και ο απολογισμός αυτών του έτους 1901-1902 υπογράφεται στις 12 Αυγούστου 1902 από τους εφόρους των σχολείων Νικ. Πεχλιβάνο, Αρ. Κ. Κόκκινο και Γρηγ. Δ. Λόγγο. Τα κύρια έσοδα προέρχονται από επιχορηγήσεις εκκλησιών. Ακόμη στηρίζουν οικονομικά τα σχολεία δανειστές χρημάτων σε αυτά όπως οι αδελφοί Κόκκινου με 1500 γρ., Γρηγόριος Λόγγος 4500 γρ., Νικ. Πεχλιβάνος με 2593 γρ. και άλλοι με πολύ χαμηλό τόκο ή και χωρίς τόκο. Ο ισολογισμός του 1902-1903 υπογράφηκε από τους ίδιους εφόρους στις 12-8-1903.

Από τον Γεώργιο Τουσίμη σχετικά με την εκκλησία και το «πούπουλο» (1910) αναφέρεται ότι «έχουν διασωθεί γραπτές μαρτυρίες σύμφωνα με τις οποίες α) η εταιρία Λόγγου και Τουρπάλη οφείλει υπέρ χιλίας λίρας εις την κοινότητα δυνάμει πρακτικού ευρισκομένου εν τη ιερή Μητροπόλει δι' ου υποχρεούται η εν λόγω εταιρία να δίδει ετησίως 30 λίρας εις την κοινότητα, ήτις παρεχώρησεν αυτή κοινοτικόν τόπον και ύδωρ δια το εργοστάσιον εκ του οποίου εκέρδισεν τον σημερινόν πλούτον

της. Χρονολογείται δε η δια του πρακτικού έγγραφος υποχρέωσις αυτών από τριάκοντα περίπου ετών β) ο κ. Γεώργιος Λόγγος επί δύο συνεχή έτη πακτώσας την δεκάτην της πόλεως ημών δι' έγγραφον κατατεθημένου εν τη ιερή Μητροπόλει, δεν αποδίδει εις την κοινότητα το κερδηθέν ποσόν των υπέρ τριακοσίων λιρών, αλλά κατακρατεί αυτάς παρανόμως από τριών ετών γ) οι αδελφοί Κ. Κόκκινου κατακρατούσιν 500 λίρας κ.τ.λ.».

Ο ιεροδιάκονος Πολύκαρπος για να ικανοποιήσει τα συμφέροντα των τσορμπατζήδων αγνόησε τις νόμιμα εκλεγμένες εκκλησιαστικές επιτροπές. Στις 22 Φεβρουαρίου 1909 οι Ναουσαίοι ανάγκασαν σε παραίτηση τον αρχιερατικό επίτροπο Πολύκαρπο. Στις 24 Φεβρουαρίου τον αντικαθιστά ο οικονόμος παπά Αθανάσιος. Οι Ναουσαίοι διαμαρτύρονται και τον αναγκάζουν σε παραίτηση. Οι Γ. Πετρίδης, Ι. Λόγγος, Τσίτσης και Ζωναράκος με τηλεγράφημα τους προς το Μητροπολίτη ζήτησαν να παύσουν επιτέλους τα οχλοκρατικά κινήματα και να γίνει αναθεώρηση του κοινοτικού κανονισμού (1-3-1909). Στις 4 Μαρτίου 1909 διορίζεται αρχιερατικός επίτροπος ο παπά Νεόφυτος.

Εκτός από τους δωρητές των σχολείων της Νάουσας υπήρχε και μια άλλη κατηγορία Ναουσαίων που βοήθησαν τα σχολεία με άλλο

«Γαλάκεια (Σημερινό 3ο δημοτικό σχολείο)

τρόπο. Δάνειζαν χρήματα στους εφόρους των σχολείων με χαμηλό τόκο ή και χωρίς τόκο όπως οι: Γρηγ. Λόγγος, Γ. Κ. Λόγγος κ.λ.π. Στην περίοδο αυτή 1902-1903 έφοροι σχολείων ήταν ο Ν. Πεχλιβάνος, Αρ. Κ. Κόκκινος και Γρηγ. Δ. Λόγγος.

Τα Γαλάκεια είναι το δεύτερο σε ηλικία σχολείο της Νάουσας μετά το παρθενγωγείο που ήταν στο 4^ο Δημοτικό Σχολείο. Κτίστηκε το 1921 από τον Γρηγόριο (Γαλάκη) Λόγγο από τον οποίο πήρε και το όνομα του «ΓΑΛΑΚΕΙΑ».

Πριν από αυτό υπήρχε το σχολείο Χατζηκουρκούτα σε καθαρή Ναουσαϊκή αρχιτεκτονική στη Δυτική πλευρά του χώρου. Στη θέση του σημερινού σχολείου υπήρχαν υπεραιώνobia πλατάνια. Τα σημερινά «Γαλάκεια» είναι ένα νεοκλασικό κτίριο, στολίδι της πόλης. Το οικοπέδο ανήκε στην εκκλησία του Αγίου Θεοφάνους.

Η βιομηχανική εποχή της Μακεδονίας συνέπεσε χρονικά με την περίοδο του ελληνοβουλγαρικού ανταγωνισμού που ξεκίνησε το 1870 με την ίδρυση της εξαρχικής εκκλησίας και κορυφώθηκε το 1904-1908 με το γνωστό Μακεδονικό αγώνα. Πολλοί Έλληνες βιομήχανοι στήριζαν τον αγώνα αυτόν. Ο Γεώργιος Λόγγος στη Νάουσα υπήρξε όχι μόνο χρηματοδότης των μακεδονομάχων αλλά προσέφερε το εργοστάσιο του σαν καταφύγιο στις ομάδες αυτές. Το ίδιο συνέβη και στην Έδεσσα με το νηματοουργείο Γρηγορίου Τσίτση. Ενώ υπήρχαν και βιομήχανοι με παθητική στάση.

Ο Μακεδονικός αγώνας ήταν ανορθόδοξος ανταρτοπόλεμος μέσα στην Οθωμανική αυτοκρατορία χωρίς εδαφικές κατακτήσεις. Διατήρησε το εθνικό φρόνημα παρά τη βία. Σε αυτό συνέβαλε και η εκμηχάνιση της Μακεδονίας με την ευρωστία του μακεδονικού πληθυσμού που συντέλεσε παρά τις κρίσιμες περιόδους στην εκκλησιαστική, πολιτιστική και εθνική συνοχή του.

Η οικογένεια Λόγγου: Δημήτριος με γιο το Γαλάκη, Κων/νος με γιους τους Ζαφείρη, Γεώργιο και Γιάννη

Βιβλιογραφία – πηγές

1. **Βαλσαμίδης Εμ..** Η παιδεία στη Νάουσα μετά την καταστροφή του 1822. Έκδοση ομάδος πολιτών «Η ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ» σελίδες 159, 1996
2. **Γαβριηλίδης Θωμάς:** Ο Ναός της Υπαπαντής, της Νάουσας 1894-1994. Περιοδικό Νιάουστα τευχ. 72 σελ. 118. 1995.
3. **Μίντσης Γεώργιος:** Η βιομηχανική ανάπτυξη της Νάουσας και λοιπής Κεντρικής Μακεδονίας στα τέλη της τουρκοκρατίας (φαινόμενο και αιτιολογία). Περιοδικό Νιάουστα τεύχος 72 σελ 114-115. 1995.
4. **Μπαίτσης Δημήτριος:** «Νιάουστα μια πόλη από ευεργέτες». Περιοδικό Νιάουστα τεύχος 14 σελ. 15. 1981, τ.19 σελ. 58. 1982, τ.25 σελ. 154. 1983.
5. **Μπαίτσης Δημήτριος:** Οι δήμαχοι της Νάουσας . Περιοδικό Νιάουστα τεύχος 52 σελ. 92. 1990.
6. **Ντελιόπουλος Γεώργιος:** Οικογένεια Λόγγου.Εφημερίδα Κεφαλοχωρινά Νέα αρ. φυλ. 17. 1996.
7. **Οικονόμου Αλέξανδρος:** Στις αρχές της Ναουσαϊκής βιομηχανίας. Περιοδικό Νιάουστα τεύχος 7 σελ. 50. 1979
8. **Οικονόμου Αλέξανδρος:** Ένα άγνωστο κείμενο για τη Νάουσα.Περιοδικό Νιάουστα τεύχος 18 σελ. 7. 1982.
9. **Πυρινός Δ. Παύλος:** Πληροφορίες για τα σχολεία της Ναούσης κατά τους τελευταίους χρόνους της τουρκοκρατίας από άγνωστο ανέκδοτο κώδικα. Περιοδικό Νιάουστα τεύχος 10 σελ. 12. 1980
10. **Πυρινός Δ. Παύλος:** Ισολογισμός των Σχολείων της Νάουσας στα χρόνια της τουρκοκρατίας. Περιοδικό Νιάουστα τεύχος 34 σελ. 34. 1988.
11. **Σπορέλας Κων/νος:** Η Νάουσα στο Β' μισό του 19^{ου} αιώνα. Σελίδες από το βιβλίο του Άγγλου περιηγητή JAMES BAKER. TURKEY IN EUROPE. Περιοδικό Νιάουστα τεύχος 4 σελ. 91. 1978
12. **Στοιγιόλου Γεώργιος:** Η εκκλησία και τα σχολεία στη Νάουσα. Πολιτιστική Εταιρία Νάουσας «Αναστάσιος Μιχαήλ Λόγιος». Σελίδες 19-143, Νάουσα. 1999
13. **Στουγιαννάκης Ι. Ευστάθιος:** Ιστορία της πόλεως Ναούσης από της ιδρύσεως μέχρι της καταστροφής 1822. Κατά ανέκδοτο σχέδιασμα Δ.Πλαταρίδη. Εκδόσεις Συλλόγου Αποφοίτων Ναούσης, Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος, Θεσσαλονίκη. 1976.
14. **Τουσίμης Γεώργιος:** Εκκλησία και πούπουλο (ρόλος του ιεροδιακόνου Πολύκαρπου) περιοδικό Νιάουστα τεύχος 19 σελ. 168-169. 1994.
15. **Χωνός Αλέξανδρος,** πρώην Δήμαρχος Νάουσας: Χρήσιμες πληροφορίες